

Prof. dr hab. inż. Kazimierz Fiedorowicz

inż. arch. Jacek Fiedorowicz

Wydział Zarządzania

Politechniki Częstochowskiej

Cechy przestrzeni a wzrost gospodarczy (na przykładzie wybranych cech i obszarów Polski)

WPROWADZENIE

Dotychczas przywiązywano szczególnie duże znaczenie do podstawowych czynników wzrostu. Są nimi: zasoby, praca wraz z kwalifikacjami oraz inwestycje wraz z innowacjami. Są to klasyczne (zasoby, praca i inwestycje) oraz neoklasyczne (kwalifikacje i innowacje) czynniki wzrostu. Obok nich, współcześnie coraz większą rolę odgrywają i inne zjawiska. Są one związane m.in. z cechami przestrzeni. Lista tych cech nie jest zamknięta. Dla potrzeb niniejszego opracowania wybrano jedynie kilka cech przestrzeni. Dobrano je z punktu widzenia realnego lub potencjalnego ich wpływu na wzrost gospodarczy. Dlaczego należy zajmować się tymi cechami? Ponieważ w ostatnich latach rozpatruje się możliwość wprowadzenia następnego, szóstego czynnika wzrostu. Tym szóstym czynnikiem jest zróżnicowanie, które dotyczy wszystkich pięciu poprzednich czynników. Takim przekrojem, który to zróżnicowanie pozwala ujawnić, jest przekrój przestrzenny. Stąd podjęto próbę określenia, jakie cechy przestrzeni mogą istotnie wpłynąć na wzrost gospodarczy. Cechami tymi, które zostaną omówione, są:

- tranzytowe położenie Polski, wynikające z centralnego usytuowania w Europie,
- narastająca dostępność transportowa do obszaru kraju jako następstwo unowocześnienia infrastruktury,
- duża ilość obiektów zabytkowych, stanowiących podstawę dla atrakcyjności turystycznej,
- szeroka sieć miejsc o cechach pielgrzymkowych,
- bogata sieć parków narodowych i obszarów chronionych,
- duża ilość istniejących i potencjalnych uzdrowisk.

Cechy te wynikają z położenia kraju i jego dostępności, z walorów antropologicznych oraz z walorów środowiskowych. Wykorzystując te cechy, kreujemy wzrost gospodarczy. Jednoczesne występowanie tych cech na danym obszarze,

może wywołać szczególnie silny wpływ na wzrost gospodarczy. W Polsce istnieje duża intensywność występowania tych cech.

W pierwszej części referatu przedstawiono ogólnokrajową charakterystykę tych wybranych sześciu cech przestrzeni. Starano się określić ich wpływ na wzrost gospodarczy. Wpływ ten jest wpływem pośrednim, gdyż polega na zróżnicowaniu działalności gospodarczej, wywołanej tymi cechami. W drugiej części zaś przedstawiono trzy przykłady obszarów Polski. Występuje w nich duża intensywność rozmieszczenia cech przestrzeni, wywołujących wzrost gospodarczy. Przykłady te dotyczą:

- Warmii i Mazur, z krzyżackimi zamkami gotyckimi,
- pogranicza Małopolski i Śląska z zamkami „Orle Gniazda”,
- Podlasia, z dużą ilością parków narodowych i parków krajobrazowych.

Celem referatu jest zwrócenie uwagi na to, że czynniki wzrostu gospodarczego w integrującej się Europie są coraz bardziej zróżnicowane. To zróżnicowanie wynika również z cech przestrzeni, stąd cechy te wpływają na wzrost gospodarczy kraju i regionów. Zmienia się obecnie paradygmat wzrostu gospodarczego. O ile dwadzieścia lat temu takim paradygmatem były innowacje, czyli rozwój innowacyjny, to obecnie stajemy wobec potrzeby poszukiwań innego paradygmatu. Innowacje już zostały lub są wykorzystywane. Aby miał miejsce wzrost gospodarczy, to wykorzystując innowacje, należy jednocześnie wykorzystywać dla pobudzania, czyli kreowania wzrostu, również inne czynniki wzrostu, w tym czynniki wpływające z cech przestrzeni.

CECHY PRZESTRZENI WPLYWAJĄCE NA WZROST GOSPODARCZY

Spośród szeregu cech przestrzeni, które wpływają na wzrost gospodarczy, wybrano sześć z nich i omówiono je szczegółowiej. Pierwsza cecha to położenie Polski w Europie i jej zewnętrzne połączenia infrastrukturalne. Polskę łączy z zagranicą 16 głównych połączeń. Druga cecha to dostępność komunikacyjna, rozwijana poprzez połączenia infrastrukturalne, w tym poprzez intensywnie rozbudowywaną obecnie sieć dróg ruchu szybkiego: autostrady i drogi ekspresowe. Trzecia cecha to obiekty zabytkowe o najwyższych kategoriach. Wśród nich są obiekty wpisane na listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego UNESCO i na listę prezydencką. Czwarta cecha to szeroka sieć miejsc, uznawanych jako miejsca pielgrzymkowe. Piąta cecha to walory przyrodnicze wyodrębnione w postaci parków narodowych i parków krajobrazowych oraz rezerwatów przyrody zarówno już istniejących, jak i potencjalnych. Ponadto szóstą cechą są miejscowości o walorach uzdrowiskowych. Są to uzdrowiska już istniejące lub uzdrowiska potencjalne, posiadające warunki dla prowadzenia działalności uzdrowiskowej.

POŁOŻENIE POLSKI

Usytuowanie Polski w środku geograficznym Europy¹ oznacza, że cecha położenia może odgrywać istotną rolę w kreowaniu wzrostu gospodarczego. Polska sąsiaduje z 12 krajami. Z siedmioma z nich posiada wspólną granicę lądową. Są to: Niemcy, Czechy, Słowacja, Ukraina, Białoruś, Litwa i Rosja. Z następnymi pięcioma krajami graniczy poprzez wspólny obszar Morza Bałtyckiego (poprzez morską strefę ekonomiczną). Są to: Dania, Szwecja, Finlandia, Estonia i Łotwa. Znaczna ilość sąsiadów naszego kraju (Polska jest w Europie po Niemczech, krajem o największej liczbie sąsiadów) generuje duże zapotrzebowanie na zewnętrzne powiązania infrastrukturalne. Polska jest więc powiązana głównymi połączeniami zewnętrznymi w postaci korytarzy infrastrukturalnych. Główne korytarze łączące Polskę z zagranicą to korytarze: królewiecki, kowieński, wileński, moskiewski (miński), kijowski, lwowski (czarnomorski), koszycki, bratysławski, morawski (brneński), praski, drezdeński, berliński, hamburski, dwa morskie – szczeciński i gdański – oraz kierunek lotniczy. Oznacza to łącznie 16 korytarzy. Są one wspomagane korytarzami pomocniczymi. Jeśli środek ciężkości gospodarki polskiej jest usytuowany nieco na północ od Częstochowy, to główny wektor powiązań, czyli wypadkowy kierunek wymiany między Polską a zagranicą, usytuowany jest na drezdeńskim (saskim) korytarzu infrastrukturalnym. W 1989 roku środek ciężkości wymiany z zagranicą był usytuowany w rejonie Wrocławia. Obecnie tenże środek ciężkości przesunął się korytarzem saksońskim w rejon Drezna. Ponadto przez granice kraju przebiega około 350 przejść granicznych. Oznacza to, że przy podziale kraju na 16 województw (regiony), główne połączenia infrastrukturalne Polski z zagranicą łączą również te województwa.

Centralne położenie Polski w Europie oraz duża ilość międzynarodowych połączeń infrastrukturalnych powoduje, że obszar kraju i poszczególne województwa są atrakcyjnym miejscem dla lokalizacji i prowadzenia działalności gospodarczej. Z 16 województw aż 11 z nich jest zlokalizowanych przy granicy kraju. Jedynie 5 województw ma lokalizację centralną. Oznacza to, że struktura terytorialna kraju jest strukturą otwartą na zewnątrz, czyli otwartą na współpracę międzynarodową. Dlatego też ta cecha – centralne usytuowanie Polski w Europie, wynikająca z jej położenia, wpływa w istotny sposób na pobudzenie wzrostu gospodarczego. Pobudzenie to jest też następstwem wykonywania usług tranzytu z zakresu przewozów ładunków i pasażerów, przesyłu energii oraz przesyłu informacji. Znaczenie tranzytu w gospodarce polskiej jest już obecnie duże i będzie w przyszłości narastać. Narastanie znaczenia tranzytu w gospodarce wymaga, aby rozwijane były usługi tranzytowe w polskiej gospodarce.

¹ Środek geograficzny Europy znajduje się w Suchowoli w województwie podlaskim.

DOSTĘPNOŚĆ KOMUNIKACYJNA

Cały obszar Polski jest dostępny komunikacyjnie poprzez dość gęstą sieć drogową, sieć kolejową, sieć lotniczą oraz dostępność telekomunikacyjną. Dostępność ta obecnie ulega poprawie szczególnie pod względem jakościowym. Poprawa następuje poprzez modernizację głównych linii kolejowych, rozbudowywaną sieć dróg ruchu szybkiego i wyposażenie każdego regionu w dostęp do lotniska. Modernizacja głównych linii kolejowych polega na ich przebudowie do poruszania się z prędkością 160 km/h. Przewiduje się, że z eksploatowanych obecnie 19 tys. km linii kolejowych, około 5 tys. km tych linii zostanie przebudowanych na tę prędkość. Dzięki tej przebudowie oferowany czas przejazdu transportem publicznym między głównymi miastami metropolitalnymi w Polsce skróci się do 2–3 godzin. Natomiast największa poprawa dostępności komunikacyjnej nastąpi dzięki rozbudowanej sieci dróg ruchu szybkiego: autostrad i dróg ekspresowych. Docelowa sieć autostrad i dróg ekspresowych w Polsce liczy około 8 tys. km. W skład tej sieci wchodzi około 2 tys. km autostrad (są to autostrady: A1, A2 i A3) oraz około 6 tys. km dróg ekspresowych. Zarówno autostrady, jak i drogi ekspresowe zwiększą znacznie dostępność do całego obszaru kraju. Szczególnie cenne, ze względu na cechę dostępności, są tereny przyległe do węzłów autostradowych oraz wjazdów i zjazdów na drogach ekspresowych. Tereny przyległe do dróg szybkiego ruchu stanowią ogromny potencjał dla wzrostu gospodarczego. Są to głównie tereny wokół około 100 węzłów autostradowych i w pobliżu około 1 tys. miejsc dostępu do sieci dróg ekspresowych. Dostęp ten ma miejsce we wszystkich województwach. Największy dostęp występuje w województwach położonych centralnie (mazowieckie, łódzkie, wielkopolskie). Stąd też w tych województwach wystąpi największy wpływ tej cechy na wzrost gospodarczy.

WALORY ZABYTKOWE

Polska posiada duży zbiór obiektów zabytkowych. Wśród nich znajdują się obiekty zabytkowe o najwyższych kategoriach. Są to: kategoria międzynarodowa w postaci obiektów wpisanych na listę Światowego Dziedzictwa Kultury UNESCO i kategoria krajowa, jako pomnik kultury, wpisane na listę przez prezydenta RP oraz jako zabytki wpisane do krajowego rejestru zabytków. Pełny zbiór obiektów zabytkowych w Polsce liczy ponad 50 tys. obiektów i pozostaje otwarty. Dla scharakteryzowania tego czynnika posłużono się znacznym uproszczeniem w jego ujęciu. Uproszczenie polega na tym, że przywołuje się z bogatej listy zabytków w Polsce jedynie cztery najważniejsze kategorie. Są to:

- zabytki znaczenia międzynarodowego, już wpisane na listę Światowego Dziedzictwa Kultury UNESCO oraz zabytki traktowane jako potencjalne, proponowane do wpisania na tę listę,
- zabytki znaczenia krajowego, wpisane do rejestru zabytków i tworzące tzw. listę prezydencką tych zabytków oraz zabytki traktowane jako potencjalne, proponowane do wpisania na tę listę.

Obie te grupy zabytków można uznać za najważniejsze, w świetle obecnie przyjmowanych kryteriów ich wyodrębnienia. Jest to łącznie około 100 obiektów (lub ich zespołów), spośród ponad 50 tys. zarejestrowanych zabytków w Polsce. Obecnie w Polsce 12 obiektów jest wpisanych na listę Światowego Dziedzictwa Kultury UNESCO. Są to obiekty o różnym charakterze. Najliczniejszą grupę stanowią staromiejskie zespoły urbanistyczne w: Krakowie, Warszawie, Zamościu i Toruniu. Ponadto są to pojedyncze obiekty, typu Kopalnia Soli w Wieliczce, Obóz Koncentracyjny Auschwitz, Zamek Krzyżacki w Malborku, Zespół Kalwaria Zebrzydowska, Kościoły Pokoju w Jaworze i Świdnicy, drewniane kościoły południowej Małopolski (m.in. Haczów) oraz Park Mużakowski. Do tego typu obiektów zaliczono również obszar przyrodniczy Puszcza Białowiecka.

Zapisanie danego zespołu lub obiektu zabytkowego na tej liście oznacza, że staje się on obiektem globalnego zainteresowania. Co najmniej drugie tyle obiektów zabytkowych mogłoby w przyszłości uzyskać ten sam status². Wymagana jest troska o to, aby obiekty o wybitnych cechach zabytkowych nie traciły tych cech. Dwa przykłady odrzucenia przez UNESCO wpisu na listę wskazują dobitnie, co decyduje o wpisie lub o odrzuceniu. Przykłady te dotyczą wnioskowanego wpisu klasztoru na Jasnej Górze w Częstochowie i katedry na Ostrowie Tumskim we Wrocławiu. W obu przypadkach o odrzuceniu zdecydowała zbyt duża ingerencja w substancję zabytkową, dokonana w ostatnich latach.

Obecnie na liście prezydenckiej zabytków znajduje się 25 obiektów. Część z nich wchodzi również na listę UNESCO. Wśród nich znajdują się takie obiekty jak Biskupin, Ostrów na Jeziorze Lednickim, klasztor na Jasnej Górze czy też pola bitewne takie jak Legnickie Pole, Raclawice i Westerplatte. Lista prezydencka obiektów zabytkowych powinna ulec w najbliższym 10-leciu co najmniej podwojeniu. Zabytek może być towarem. Cena za towar może być wyższa, o ile dany towar uzyskuje wyższą kategorię. Wśród zabytków można wyodrębnić różne grupy rodzajowe. Do takiej grupy rodzajowej, która nosi szczególnie interesujące cechy, można zaliczyć zabytki w postaci średniowiecznych zamków, w przeważającej mierze zamków o architekturze gotyckiej (zamki gotyckie). Średniowiecznych zamków w Polsce jest ok. 400. Wszystkie

² Dobitnym przykładem takiego obiektu jest Kanał Elbląski lub park Arkadia pod Nieborowem. Listę potencjalnych obiektów, proponowanych do wpisania, przedstawiono w załączniku.

są wpisane do krajowego rejestru zabytków. Wśród tej grupy zabytków w postaci zamków wyróżniają się dwa obszary, na których występuje szczególnie duża ich koncentracja. Są to zamki gotyckie zlokalizowane na obszarze historycznym o nazwie: Prusy-Boroussia. Jest to obszar województwa warmińsko-mazurskiego i regionów sąsiednich. Ich łączna liczba wynosi ok. 80 zamków. Drugi wyróżniony obszar to zamki zlokalizowane między Krakowem a Częstochową, nazywane Orle Gniazda. Znajdują się one na pograniczu województw: małopolskiego i śląskiego. Te dwa obszary są przedmiotem szczegółowego omówienia w drugiej części opracowania. Opracowania te są pod tytułami: Zamki Krzyżackie i Orle Gniazda. Zabytki, ze względu na swe walory, stają się w coraz większym stopniu obiektami zainteresowania społecznego. Przyciągają turystów. Ochrona zabytków i obsługa ruchu turystycznego kreują wzrost gospodarczy. Stąd im więcej jest zabytków na danym obszarze, tym większa szansa na kreowanie wzrostu.

MIEJSCA PIELGRZYMKOWE

Specyficzną cechą polskiej przestrzeni jest występowanie licznych miejsc pielgrzymkowych i odbywających się do nich pielgrzymek religijnych. Pielgrzymowanie to odmiana turystyki, powodowana motywami religijnymi. Obecnie w Polsce występuje ok. 300 miejsc pielgrzymkowych, spośród których kilka z nich przyciąga ponad 1 mln pielgrzymów rocznie. Największym miejscem pielgrzymkowym w Polsce jest klasztor oo. Paulinów na Jasnej Górze w Częstochowie, do którego przybywa ok. 4 mln pielgrzymów rocznie. Rozpatrywanie wpływu tej cechy przestrzeni na wzrost gospodarczy ma istotne znaczenie ze względu na ciągłe zmiany motywów pielgrzymowania. Jest to gwałtowne, krótkotrwałe nagromadzenie dużej liczby ludzi w jednym miejscu. Wywołuje więc niezbyt dobrze rozeznany efekt „pulsara”. Efekt ten polega na gwałtownym pobudzeniu, które to pobudzenie szybko też wygasa. Z badań nad efektem „pulsara”, prowadzonych dla największych 40 zorganizowanych masowych imprez na świecie wynika, że kraj lub region bogaty, organizujący taką imprezę zarabia na niej. Natomiast kraj lub region biedny na organizacji tego typu imprezy traci. Stąd znaczenie pielgrzymek dla kreowania wzrostu zależy od lokalizacji miejsc pielgrzymkowych. Wytworzona tradycja i nawyk pielgrzymowania powoduje, że obok miejsc tradycyjnych pielgrzymek, rozwijają się miejsca nowe (np: Łągiwniki w Krakowie lub Licheń k. Konina). Ponadto, w cechach przestrzeni tkwi jakiś potencjał do odwiedzania miejsc „magicznych”. Ta cecha „magiczności” może być dodatkowym kreatorem wzrostu gospodarczego.

WALORY PRZYRODNICZE

Polska jest krajem o dużych walorach przyrodniczych i krajobrazowych. Wrazem tego jest znaczny procent powierzchni kraju, na którym wprowadzony jest prawny reżim ochrony środowiska. Reżim ochronny wynika ze środowiskowych regulacji Unii Europejskiej Natura 2000 oraz z regulacji wynikających z prawa krajowego. Polska ustaliła listę specjalnych obszarów ochrony siedlisk, wynikającą z Dyrektywy Siedliskowej Unii Europejskiej. Lista ta zawiera 184 obszary. Również ustalona została lista obszarów specjalnej ochrony ptaków, wynikająca z Dyrektywy Ptasiej Unii Europejskiej. Lista ta zawiera 70 obszarów. Ponadto środowiska ekologiczne w Polsce proponują zwiększenie zarówno liczby obszarów na obu tych listach: obszarów siedlisk i obszarów ochrony ptaków, jak i dwukrotne zwiększenie powierzchni niektórych z tych obszarów.

Obszarami chronionymi, z punktu widzenia prawa krajowego, są parki narodowe i rezerваты przyrody, które podlegają ochronie całkowitej, i parki krajobrazowe oraz obszary chronionego krajobrazu, które podlegają ochronie częściowej. Całkowita powierzchnia poddana ochronie całkowitej lub częściowej stanowi ponad 1/3 powierzchni ogółem kraju. Najcenniejsze środowiskowo chronione obszary wchodzi w skład parków narodowych. Obecnie w Polsce utworzono 23 parki narodowe. Następne dwa są w trakcie powołania. Co najmniej 13 innych obszarów kwalifikuje się do tego, by zostały na nich również powołane w przyszłości parki narodowe. Tak więc łącznie 38 obszarów wchodzi w skład istniejących, w trakcie powołania lub potencjalnych parków narodowych. Wszystkie obszary parków narodowych są częścią składową obszarów Natura 2000.

Parki narodowe wymagają szczególnej ochrony. Z drugiej strony stają się bardzo atrakcyjnym miejscem dla zwiedzających, dlatego przyciągają turystów (przykładowo, Tatrzański Park Narodowy odwiedzają ponad 2 mln osób rocznie). Ta ich atrakcyjność powoduje, że stają się kreatorem wzrostu gospodarczego. Szczególnie duża koncentracja parków narodowych istniejących i potencjalnych (bo aż 8) występuje w województwie podlaskim. Dlatego też obszar tego regionu wybrano do szczegółowszego omówienia w drugiej części opracowania.

WALORY UZDROWISKOWE

Jeszcze jedna cecha przestrzeni wpływa w istotny sposób na wzrost gospodarczy. Jest nią walor środowiskowy, wykorzystywany dla celów zdrowotnych. Walor ten ujawnia się poprzez cechy uzdrowiskowe. W Polsce status uzdrowisk posiadają obecnie 43 miejscowości. Ponadto 22 miejscowości posiadają warunki dla rozwoju uzdrowiskowego. Są to więc uzdrowiska potencjalne. Rozmiesz-

czenie uzdrowisk w Polsce jest nierównomierne. Ze względu na położenie geograficzne uzdrowisk, można je podzielić na uzdrowiska nizinne (w tym nadmorskie), podgórskie oraz górskie. Główną cechą uzdrowisk jest występowanie naturalnych wód leczniczych, wykorzystywanych do balneoterapii i do kuracji pitnych, czyli krenoterapii. Ponadto w leczeniu uzdrowiskowym wykorzystywane są czynniki klimatyczne oraz czynniki fizyczne.

Działalność uzdrowiskowa, wykorzystująca cechę przestrzeni w postaci wód leczniczych, przyciąga kuracjuszy. Ich obsługa wymaga prowadzenia szeregu działań. Działania te są kreatorami wzrostu gospodarczego. Ocenia się, że 1 łóżko sanatoryjne wymaga zatrudnienia 1 pracownika dla obsługi. To jest główny sprawca wzrostu gospodarczego, wywołany funkcją uzdrowiskową.

PRZYKŁADY OBSZARÓW O DUŻEJ KONCENTRACJI CECH PRZESTRZENI

Z całego obszaru Polski wyodrębniono trzy przykłady w celu szczegółowszej ich prezentacji. Dokonując wyboru tych przykładów, kierowano się następującymi przesłankami. Pierwszą przesłanką była przesłanka wynikająca z unikalności danej cechy przestrzeni. Druga przesłanka to znaczna koncentracja danej cechy przestrzennej na obszarze. Trzecia przesłanka to wyobrażenie, że dana cecha przestrzeni może wywołać znaczne skutki dla kreowania wzrostu gospodarczego. Stosując te trzy przesłanki wyodrębniono jako przykłady, trzy z nich. Są nimi: Zamki Krzyżackie, Orle Gniazda i Parki Narodowe Podlasia.

Przed szczegółowszą prezentacją tych trzech przykładów zostanie najpierw objaśnione znaczenie użytych nazw dla nich. Spośród wielu zabytkowych budowli zamkowych w Polsce, wyróżnia się w istotny sposób ich zbiór, zlokalizowany na obszarze Polski północnej, w obecnym województwie warmińsko-mazurskim i województwach sąsiednich. Jest to teren historyczny o nazwie Prusy-Boroussia. Teren historycznych Prus jest większy od tego województwa. Zamki te zostały wybudowane w XIII i XIV wieku z kamienia i cegły w stylu gotyckim przez zakon krzyżacki (stąd ich nazwa: Zamki Krzyżackie). Przetrwały w większości do czasów współczesnych. Drugi przykład dotyczy również obszaru o nagromadzonej dużej liczby obiektów zabytkowych w postaci średniowiecznych zamków. Wśród nich jest także Zamek Królewski na Wawelu w Krakowie oraz klasztor oo. Paulinów na Jasnej Górze w Częstochowie. Zamki te są zlokalizowane na wzgórzach, gdzie orły zakładały gniazda lęgowe. Stąd wzięła się nazwa tych zamków: Orle Gniazda. Są to zamki na pograniczu województw małopolskiego i śląskiego. Trzeci przykład dotyczy znacznej koncentracji parków narodowych występujących w województwie podlaskim.

Stąd nazwa: Parki Podlasia. Podlasie to województwo o najlepiej zachowanych w Polsce walorach środowiskowych. Sama nazwa Podlasie wywodzi się od nazwy określającej położenie danego terenu – oznacza teren, a dokładniej ziemię pod lasem.

Tak więc te trzy przykłady: Zamki Krzyżackie, Orle Gniazda i Parki Podlasia, będą przykładami służącymi udowodnieniu tezy, że wykorzystanie cech przestrzeni może wywołać wzrost gospodarczy na danym obszarze i wpłynąć na wzrost gospodarczy w skali kraju.

ZAMKI KRZYŻACKIE

Na całym obszarze byłych Prus wraz z terenami Pomorza Gdańskiego występuje ponad 100 zamków, z czego na obecnym terytorium Polski znajduje się 67 zamków. Stanowi to największą na świecie koncentrację średniowiecznych gotyckich zamków obronnych, wybudowanych z kamienia i cegły. Obszar ten zwany Prusami, wziął swą nazwę od nieistniejącego już od kilku wieków bałtyjskiego narodu, podbitego w XIII i XIV wieku przez zakon krzyżacki. Najbardziej charakterystyczną cechą przestrzenną jest to, że zamki te są rozmieszczone równomiernie na całym obszarze. Wynika to ze sposobu, w jaki zakon krzyżacki opanowywał i zajmował zdobyte tereny. Aby szybko i skutecznie ujarzmić Prusów i przejąć ich ziemię, zakon umiejętnie wykorzystując istniejącą sieć osadniczą wybudował i stworzył system zamków obronnych. Największym z nich jest zamek w Malborku (Marienburg) – główny ośrodek zakonu i siedziba Wielkiego Mistrza. Prawie wszystkie powstały w XIII i XIV wieku. Przetrwały w większości, jako zbiór zamków, do czasów obecnych. Są największym i najciekawszym w świecie zbiorem tego typu zabytków, tworząc unikatowy zespół obiektów. Stąd nadają się świetnie do wykorzystania dla celów turystycznych. Przyciągają turystów. Utrzymanie tych zamków oraz obsługa turystów zainteresowanych ich zwiedzaniem daje szansę dla kreowania wzrostu gospodarczego obszaru, na którym te budowle są położone. Dodatkowo obszar ten jest bogatym środowiskowo regionem. Posiada największy w Europie Środkowej i Zachodniej kompleks jezior śródlądowych sprzężonych siecią kanałów, tworząc tym samym doskonałe warunki dla rozwoju turystyki wodnej.

ORLE GNIAZDA

Orle Gniazda to zwyczajowa nazwa średniowiecznych zamków, zlokalizowanych na pogranicznym obszarze między dwiema historycznymi prowincjami

Polski: Małopolską a Śląskiem. Zamki te były budowane w trudno dostępnych miejscach na wyniosłych i stromych wapiennych wzgórzach Jury Krakowsko-Częstochowskiej. Nazwa wzięła się stąd, ponieważ ich lokalizacja przypominała miejsca gniazd orłów. Orzeł, którego wizerunek jest godłem narodowym Polski od początku jej państwowości, zakłada swe gniazda lęgowe na wysokich niedostępnych skałach w celu lepszej obrony swego terytorium oraz potomstwa.

W skład tego zbioru zamków wchodzi 31 obiektów. W XIV wieku, za panowania króla Kazimierza Wielkiego, zamki te stanowiły pogranicze Królestwa Polskiego, tworząc zwarty i skuteczny średniowieczny system obronny. Ich zamknięciem sprzęgającym jednocześnie cały system o skrajnym położeniu jest zlokalizowany najbardziej na południu Zamek Królewski na Wzgórzu Wawelskim w Krakowie oraz zlokalizowany najbardziej na północy w postaci twierdzy klasztor oo. Paulinów na Jasnej Górze w Częstochowie.

PARKI PODLASIA

Podlasie jest takim regionem (województwem) w Polsce, gdzie występuje największe skupisko parków narodowych, zarówno już istniejących, jak i potencjalnych. Oznacza to, że obszar ten posiada największy w kraju potencjał środowiskowy. Potencjał ten, z jednej strony chroniony, a z drugiej udostępniany, jest mocnym czynnikiem wzrostu tego obszaru.

Istniejącymi parkami narodowymi są: Białowiecki, Biebrzański, Narwiański i Wigierski. Natomiast potencjalnymi parkami narodowymi są: Augustowski, Bużański, Knyszyński i Romnicki. Daje to łącznie 8 parków narodowych, wśród których Białowiecki należy do najstarszych, a Biebrzański do największych w Polsce. Parki te tworzą bardzo złożony oraz ściśle z sobą powiązany system ekologiczny. Ich istnienie jest uwarunkowane oraz bezpośrednio uzależnione od gospodarki przestrzennej, prowadzonej obecnie i w przyszłości na terenach rolniczych województwa.

Dodatkowy potencjał stanowią tu również inne elementy związane z cechami przestrzeni zwiększające atrakcyjność tego województwa. Są to: dostępność, zażytki oraz wartości kulturowe. Przykładową dodatkową cechą wzbogacającą ten obszar jest istniejąca sieć miasteczek podlaskich, tworząca układ przestrzenny o dużych walorach zabytkowych. Większość z nich lokowano na prawie chełmińskim (*ius theutonicum culmense*) na terenach ówczesnych dóbr stołowych królewskich w tzw. złotym wieku rozwoju kultury polskiej doby zygmunto-wskiej. Łączne nagromadzenie wielu jakościowo wartościowych cech przestrzeni może spowodować, że staną się dla tego obszaru głównym czynnikiem wzrostu gospodarczego.

WNIOSKI KOŃCOWE

W referacie omówiono wpływ wybranych cech przestrzeni na wzrost gospodarczy. Wyodrębniono sześć cech związanych z przestrzenią. Są to: tranzyt, dostępność terenów, zabytki, pielgrzymki (miejsca kultu), parki narodowe i uzdrowiska. Każda z tych cech, o ile zostaną stworzone odpowiednie warunki umożliwiające intensywne jej wykorzystanie, może wywołać wzrost gospodarczy. Prowadzi to do zwiększenia liczby obecnie rozpatrywanych czynników wzrostów. Powyżej przedstawione i omówione cechy można uznać za dodatkowy czynnik wzrostu gospodarczego. Czynnik ten można nazwać czynnikiem przestrzennym. Szczegółowy zakres cech, tworzących ten czynnik, jest zakresem otwartym. Może być zmienny i ulegać modyfikacjom, wynikającym ze specyfiki i uwarunkowań przestrzennych danego obszaru.

Pierwsza cecha – tranzyt – wymaga świadczenia usług tranzytowych. Usługi tego typu wpływają bezpośrednio na wzrost gospodarczy.

Druga cecha – dostępność terenów – oznacza możliwość produkcji i świadczenia usług na dostępnych terenach. Produkcja ta i usługi również wpływają na wzrost gospodarczy.

Trzecia cecha to atrakcyjność zabytków, która to atrakcyjność przyciąga turystów. Turyści wymagają obsługi. Tym samym tworzy się nowe miejsca pracy w usługach, co wywołuje wzrost gospodarczy.

Czwarta cecha to pielgrzymowanie, która również wymaga obsługi. Oznacza to także wpływ na pobudzenie wzrostu gospodarczego.

Piąta cecha to parki narodowe. Ich wyodrębnienie z cennych środowiskowo obszarów powoduje, że są atrakcją dla zwiedzających. Wymagana jest obsługa, zarówno parków, jak i zwiedzających je turystów. To wpływa na pobudzenie wzrostu.

Szósta cecha to uzdrowiska. Przyciągają kuracjuszy, a ci z kolei wymagają obsługi. To także pobudza wzrost gospodarczy.

Szczególnie duże nagromadzenie jednorodnych cech przestrzeni występuje na niektórych obszarach. Wśród wielu wybrano trzy przykłady. Są to Zamki Krzyżackie w województwie warmińsko-mazurskim, zamki o nazwie Orle Gniazda na pograniczu województw małopolskiego i śląskiego oraz parki narodowe w województwie podlaskim. Nagromadzenie tych cech powoduje, że tereny te mogą być dużą atrakcją przyciągającą turystów. Tym samym powoduje to wzrost gospodarczy tych terenów.

Skutki wykorzystania tych cech sprowadzają się do oferowania coraz to bardziej zróżnicowanych usług. Obecnie udział usług w Polsce (sektora III) w ogólnym poziomie zatrudnienia wynosi 50%. Jest to udział najniższy wśród 25 obecnych krajów członkowskich Unii Europejskiej. Pożądanym w przyszłości poziomem udziału to 80%.

Uzyskanie tak wysokiego poziomu usług jest możliwe, pod warunkiem, że usługi te będą coraz bardziej zróżnicowane. Jedną z możliwości zwiększenia tego zróżnicowania jest wykorzystanie wielorakich cech przestrzeni, jakie występują w Polsce.

Występuje też możliwość tworzenia nowych cech przestrzeni, w oparciu o które można by pobudzić wzrost gospodarczy (np. Legoland w środkowej części Półwyspu Jutlandzkiego w Danii).

ZAŁĄCZNIK ZABYTKI W POLSCE DO WPISU NA POTENCJALNĄ LISTĘ ŚWIATOWEGO DZIEDZICTWA KULTURY UNESCO

1. Wczesnośredniowieczne grody wielkopolskie (Biskupin i inne).
2. Zagłębie staropolskie z prehistorycznymi hutami żelaza.
3. Spichlerze zbożowe nad Wisłą (Kazimierz Dln., Bydgoszcz, Grudziądz, Gdańsk).
4. Kościoły w stylu gotyku nadwiślańskiego.
5. Klasztory kamedulskie: Bielany pod Krakowem, Rytwiany, Bielany w Warszawie i Wigry.
6. Kanały śródlądowe: Elbląski, Mazurski i Augustowski.
7. Chełmno jako miasto wzorcowe dla większości miast polskich lokowanych na prawie chełmińskim.
8. Osiedla wiejskie typu okolic słowiańskich (Czaple Stare, Smołdzino, Dąbrowskie i inne).
9. Park Arkadia jako jedyny w pełni zrealizowany park typu romantycznego.
10. Założenie pałacowo-parkowe w Natolinie (największy park ze starodrzewiem dębowym – 120 ha).
11. Zabytki przemysłu naftowego na Podbeskidziu (pierwsze na świecie destylarnie nafty pomysłu Łukasiewicza).
12. Zakłady przemysłowe w Żyrardowie (d. Girard).
13. Twierdze nadrzeczne centralnej Polski (Dęblin, Warszawa, Osowiec, Modlin).
14. Twierdza Boyen na Mazurach (Giżycko).
15. Twierdza Silverberg w Sudetach (Srebrna Góra).
16. Międzyrzecki Rejon Umocniony.
17. Pierwszy na świecie spawany most stalowy na rzece Bzura (k. Błonia) projektu Stefana Bryły.

Space Features Versus Economic Growth (Based on the Example of Chosen Features and Areas of Poland)

Summary

Profile of six chosen space features was presented in the first part. Those features influence economic growth in a significant way. We discussed the features concerning: transit location of the country, transport availability, historic objects accumulation, network of pilgrimage places, potential and existing national parks and potential and existing health resorts. Their influence on economic growth is indirect. The influence consists in business diversities caused by those features.

In the second part there were presented three examples of Polish areas where there is a big intensity of space features which cause economic growth. Hypothetical areas concern Warmia and Mazury region (Teutonic Castles), borderlands of Malopolska and Slask regions ("Eagles nests" castles) and Podlasie region (national parks). Both, features of that space and areas of occurrence of the features influence on economic growth. Searching for this influence is for determining paradigm of economic growth i.e. diversity of causes evoking this growth.